

Агроекологія та радіоекологія

УДК: 331. 108 (1-22).

А.С. Малиновський

к. с.-г. н., професор

Державний агроекологічний університет

ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА СЕЛІ

На підставі статистичних даних та результатів власних досліджень з проблем локалізації кадрового потенціалу на селі обґрунтовані шляхи та напрями реалізації кадрового забезпечення.

Постановка проблеми

Стратегічним напрямом сучасної аграрної політики є стабільне забезпечення населення якісними продуктами харчування в контексті продовольчої безпеки. Виробництво основної маси сільськогосподарської продукції зосереджено в сільській місцевості. Однак низький рівень престижності праці, ступінь оновлення матеріальної бази соціальної інфраструктури та високий рівень депопуляції населення на селі ускладнює досягнення оптимальних параметрів розвитку аграрного сектора. Одним з ключових пріоритетів соціально-економічного відродження села є науково-обґрунтована система заходів направлена на мобілізацію його кадрового потенціалу. У зв'язку з цим, виникає потреба в обґрунтуванні напрямів реалізації кадрового забезпечення на селі, як основи ефективного управління виробничими, фінансовими, соціальними факторами формування конструктивного аграрного середовища.

Стан вивчення проблеми

Проблему реалізації кадрового потенціалу досліджували вітчизняні вчені [1, 2]. Але результати їх досліджень акцентують увагу на окремих теоретико-методологічних аспектах удосконалення кадрового забезпечення. Для локалізації кадрового потенціалу на селі необхідний комплексний і системний підхід до управлінських процесів, що відбуваються на мікро- та макрорівні.

Метою дослідження є обґрунтування шляхів та напрямів реалізації кадрового забезпечення на селі. Для досягнення поставленої мети передбачалося вирішити наступні завдання:

- дослідити сучасний стан кадрового забезпечення аграрних формувань;
- проаналізувати нормативно правову базу, що регулює процес кадрового забезпечення на селі;

○ обґрунтувати практичні напрями та шляхи реалізації кадрового забезпечення на селі.

Результати досліджень

Середовище проживання, забезпеченість сучасним житлом, харчовими продуктами, побутове, медичне, науково-технічне забезпечення, наявність функціонуючих об'єктів інфраструктури – найбільш необхідні потреби нормальної життєдіяльності людини.

Слід зупинитись на деяких аспектах діяльності Державного агроекологічного університету (м. Житомир), зокрема формування контингенту студентів, їх соціального захисту, екологічного навчання і виховання, зміцнення матеріально-технічної бази навчального закладу, професійної підготовки викладацького складу тощо. Позитивні зрушення в цих напрямках, на наш погляд, в певній мірі характерні як для української вищої освітянської мережі в цілому, так і аграрної зокрема.

При всіх застереженнях, заради справедливості, слід констатувати, що з боку держави, з урахуванням її можливостей і з різних причин всіляких труднощів, докладається багато зусиль, щоб молода людина, в т.ч. і сільська, мала змогу одержати вищу освіту. Завдяки цим зусиллям, а також старанням батьків, ректоратів ВНЗ, в різній мірі, залежно від рівня добробуту сімей, однак створені задовільні умови для навчання, побуту і відпочинку студентів. Принаймні, ми можемо це стверджувати на прикладі агроекологічного університету.

За роки навчання сільські юнаки й дівчата не тільки дорослішають фізично, “гризуть граніт науки”, а й користуються благами (на жаль, не завжди позитивними) більш цивілізованого, облаштованого обласного центру. Значна частина з них, перебуваючи за кордоном, відкриває для себе інший світ, в якому взагалі не існує поняття “село” в нинішньому нашому його розумінні.

Наголошуємо на категорії сільської молоді, оскільки (будемо об'єктивними) досить проблематичним буде переїзд молодого фахівця – вихідця з міста – на постійну роботу в сільську місцевість, а ще більш проблематичним є закріплення молодих фахівців на територіях, які найбільше постраждали від аварії на ЧАЕС [3]. Хоча сьогодні поділ абітурієнтів на “сільських і міських”, який береться до уваги згідно з правилами прийому до ВНЗ, є досить-таки умовним, оскільки жителі міст, які не є в обласному підпорядкуванні, та райцентрів також входять до категорії “сільських”. Зауважимо, до речі, що рівень підготовки учнів загальноосвітніх шкіл у цих населених пунктах, як правило, значно вищий, ніж у віддалених і малочисельних освітянських закладах.

Навчаючись у місті, студенти приїжджають до рідного села, відвідують батьків, спілкуються з людьми і бачать ті зміни (на жаль, не в кращу

сторону), які відбуваються у виробничій, соціальній, побутовій та інших сферах життя їх односельчан.

Рівень забезпеченості сільських населених пунктів середніми закладами освіти складає 51 відсоток, дошкільними закладами освіти – 29 відсотків, закладами культури клубного типу – 60, амбулаторно-акушерськими пунктами – 55, водопроводами – 30 відсотків; ще до 503 сіл не побудовані шляхи з твердим покриттям. За останнє десятиріччя кількість середніх закладів освіти у селах зменшилась на 670, дошкільних – на 3510 одиниць, лікарень – на 772 одиниці, фельдшерсько-акушерських пунктів – на 890 одиниць. Уведення в експлуатацію житла в сільській місцевості за всіма формами власності практично призупинилось [4].

Сільський соціально-культурний підкомплекс майже повністю припинив свій розвиток і втратив статус реального суб'єкта функціонування. Характерною рисою сільських населених пунктів, особливо малих сіл, є стійка перевага кількості осіб похилого віку, демографічне навантаження пенсіонерів на одного працюючого сягає 7–10 і більше осіб. Тут вкрай низька народжуваність.

Несприятлива демографічна ситуація на селі посилюється соціально негативними явищами не тільки щодо безробіття. А воно досить-таки масштабне. Без роботи залишилась більшість тваринників, механізаторів, будівельників, водіїв колишніх сільськогосподарських підприємств. У рослинництві категорію безробітних поповнили працівники надто важливих галузей на Поліссі: льонарства, хмелярства, картоплярства. Поряд з цим загострюється проблема бідності, знижується життєвий і духовний рівень селян.

Серед загальної кількості мігруючих із села (внаслідок безробіття, катастрофічного зниження престижності праці в сільському господарстві) переважає молодь. Значна її частина, навіть з вищою та середньою освітою, залишається без роботи і вимушена шукати її поза межами села і не за професією. Як наслідок, на селі зменшується частка найактивнішої щодо демографічного відтворення частини сільського населення. Тобто, села, крім обезлюднення і старіння, втрачають свою духовність і культуру.

Економічна криза, різкий спад сільськогосподарського виробництва, високі темпи інфляції призвели до значного погіршення якості життя сільського населення, істотного зниження всіх його параметрів. В умовах соціально-економічної дестабілізації досить відчутно (у 8–10 разів) зменшилися доходи сільського населення [5].

Структура сукупного доходу сімей, що проживають на сільських територіях, характеризується високою часткою в ньому доходів від індивідуальних господарств, які фактично стали основною сферою діяльності та переважаючим джерелом доходів для сільських сімей. Значну частину вирощеної продукції селяни змушені, обмежуючи себе в харчуванні, продавати за досить низькими цінами на ринках, щоб на

одержані гроші придбати вкрай необхідні паливо, ліки, одяг, взуття, а часто – і на утримання дітей-студентів. До речі, і вони (ці студенти, на відміну від міських), як змалку, так і нині відчувають, як кажуть, “на собі” дуже нелегку, часто виснажливу, переважно ручну працю селянина, допомагаючи батькам і родичам під час канікул та вихідних. Що ж стосується подальшого розвитку індивідуальних господарств, то є всі підстави стверджувати, що при збереженні існуючої тенденції старіння сільської поселенської мережі виробництво продукції, в першу чергу молока і м’яса, в них скорочуватиметься, оскільки люди похилого віку будуть просто неспроможні утримувати поголів’я корів. Цей фактор, без сумнівів, негативно вплине на задоволення потреб ринку у найважливіших продуктах харчування власного (вітчизняного) виробництва.

Не додає престижності роботі на селі, а навпаки, віддаляє студентську молодь від нього спустошений вигляд порожніх тваринницьких ферм, тракторних станів, інших виробничих об’єктів колишніх колгоспів і радгоспів, пригнічений морально-психологічний стан селянства, його зневіра у кращий завтрашній день, деградація сільськогосподарської галузі в цілому і людського капіталу зокрема.

Вихідці із села, як справедливо зазначають В. Андрійчук, М. Зубець, В. Юрчишин [6], ставши (стаючи) сільською інтелігенцією, зберігали набутий з дитинства дух і спосіб сільського життя, глибоко знали і розуміли інтереси і запити селян. Ті, у свою чергу, щиро шанували своїх не просто вчителів, а й навчателів, лікарів і всіх зайнятих у лікарській справі, бібліотекарів, керівників художньої самодіяльності, піонервожатих. Сільській інтелігенції належала винятково важлива роль у загальнопросвітницькій роботі. Вона була безкорисливою порадицею селянам, брала на себе духовно-наставницьку функцію. В узагальненому плані є підстави говорити про подвижницьку роль сільської інтелігенції. Все це для села було звичним, водночас навіть символічним. І лише тепер, коли переважна кількість сільських поселень у дуже великій мірі або й повністю втратили такий свій внутрішній зміст, стає зрозумілішим, ким і чим була сільська інтелігенція для села, саме та інтелігентно-інтелектуальна складова людського капіталу – вчителі, спеціалісти сільського господарства, лікарі, працівники культурно-просвітницької сфери тощо.

Ситуація, що склалася в останні роки в аграрному секторі, значною мірою спричинена недосконалою організацією управління аграрними реформами, включаючи недостатнє забезпечення цієї вкрай складної і відповідальної роботи відповідним кадровим потенціалом.

Як свідчить світова практика, найкращий успіх у роботі керівника забезпечує здійснення її на засадах праксеології, тобто науки про досконалу діяльність. Працю керівника можна розглядати як таку, за якої

кожний елемент, кожна практична дія відзначаються досить високим рівнем відпрацьованості, обґрунтованості і великим практичним втіленням.

Досвід глибокого реформування аграрних відносин ще раз підтвердив, що господарювання на селі без умілого й високовідповідального поєднання керівниками всіх аспектів належних їм функцій не забезпечить соціально-економічних зрушень. Зі створенням приватного агроформування на власника покладаються функції відповідальності за використання землі безпосередньо перед тими, хто почав працювати з ним. Цей аспект відповідальності постійно поглиблюватиметься [5].

Проте у формуванні кадрового потенціалу сільськогосподарського виробництва мають місце проблеми і суттєві прорахунки. Намітилась негативна тенденція відтоку фахівців із сільського господарства. Тільки за останні 5 років їх кількість зменшилась на 100 тис., або на третину. Плинність кадрів серед зазначеної категорії працівників галузі сягнула 31 відсотка.

Гострою залишається проблема закріплення молодих спеціалістів. Із 88 відсотків випускників, що отримують направлення на роботу в сільське господарство, кожен четвертий не приступає до роботи за направленням і майже половина із них звільняється протягом першого року роботи, переходячи в інші сфери виробництва [4].

Отже, проблема закріплення фахівців сільського господарства на селі є чи не найпершою серед низки проблем „селянського питання”: економічних, фінансових, соціальних, екологічних, правових та інших. На наш погляд, вона має державну вагу, оскільки без її вирішення марними будуть всі намагання суспільства докорінно змінити ситуацію в аграрному секторі економіки, системному відродженні сільських територій взагалі і постраждалих в результаті Чорнобильської катастрофи зокрема. Проблема – нелегка, навіть дуже важка, вона потребує певного часу, суттєвих фінансових затрат і претендує на послідовну конкретну державну програму її розв’язання, але відпрацювання і початок реалізації програми мають бути невідкладними.

Наголошуємо саме на державному плані дій, прийнятому Верховною Радою або ж Кабінетом Міністрів України, оскільки, скажімо, виконання наказу Міністра аграрної політики від 15 червня 2005 року № 263, в якому аргументована як актуальність проблеми формування кадрового потенціалу, так і певні шляхи її вирішення, стосується лише підвідомчих служб Міністерства. Цілком природно, що їм не під силу самотужки реалізовувати намічене. Не набрав законодавчої сили і розроблений Мінагрополітики проект програми пріоритетних напрямків [8].

Значимо, що далеко не кожний випускник, скажімо, аграрного ВНЗ, навіть IV рівня акредитації, за базою знань і особистими діловими якостями готовий працювати в складних умовах сьогодення. Але певна частина з них, зокрема випускників агроекологічного університету,

переважно чоловічої статі, „селюки” за своєю природою, фізично, морально і фахово підготовлені, патріотично налаштовані молоді люди мають пристрасне бажання самоствердитись, не рахуватись з часом і працювати з людьми на землі.

Спробуємо хоча б на якийсь час побути на місці сьогодняшнього саме такого випускника університету. Як правило, він одружений, можливо, має (чи незабаром буде мати) перше немовля, дружину, диплом і вперте бажання забезпечити сім'ю матеріально, розпочати новий і незвіданий етап життя. Постає цілий ряд життєвих проблем молоді людини і її сім'ї. Найперше і найголовніше – житло. Хибною, як ми вважаємо, є думка, що нинішня сім'я фахівців згодиться проживати в покинутій хатині померлих бабусі чи дідуся. Ми не випадково наголошували на нинішніх (нехай не найкращих) умовах побуту студентів в обласному центрі. І природно, що сьогодняшня молодь повноправно претендує на проживання в будинку котеджного типу зі всіма (або ж більшістю) побутовими зручностями – теплом, гарячим водопостачанням, каналізацією, під'їздом (дорогою з твердим покриттям), централізованим освітленням тощо. Таке житло мало б мати, як мінімум, 100 м² загальної площі, повинно бути сучасне і красиве. Опосередкована вартість будівництва будинків садибного типу з госпбудівлями, які споруджуються на території України (станом на 1 січня 2006 року), з урахуванням змін показників, рекомендованих Мінбудом для застосування з 1 січня 2006 року [9], становить (з урахуванням ПДВ) 3552 грн за один квадратний метр загальної площі.

Відповідно до „Порядку визначення і застосування показників опосередкованої вартості спорудження житла по регіонах України”, затвердженого наказом Держбуду України від 27.09.2005 № 174, показники опосередкованої вартості спорудження житла враховують безпосередні витрати на будівництво – витрати, пов'язані з проектуванням і затвердженням проекту будівництва житлового будинку, організацією процесу будівництва, виконанням загальнобудівельних робіт, улаштуванням внутрішньобудинкових інженерних систем, монтажем і придбанням інженерного оснащення, електромеханічного та іншого устаткування, благоустроєм і спорудженням внутрішньомайданчикових інженерних мереж, включаючи адміністративні витрати і прибуток підрядних організацій, що компенсуються замовником, податки, збори та інші обов'язкові платежі, установлені законодавством [10].

Отже, в нашому випадку спорудження будинку садибного типу (100 м²) коштуватиме біля 355 тис. грн. У проекті „Першочергових заходів щодо подолання кризових явищ в агропромисловому комплексі України”, розробленому Мінагрополітики, передбачено розробку Національної програми „Відродження села – справа молодих”, відповідно до якої у навчальних закладах щорічно необхідно відбирати 10 тисяч юнаків і дівчат, виділяючи їм не менше ніж по 100 га угідь із земель запасу та

резервного фонду, а також 100 тисяч гривень бюджетних кредитів (це в середньому по 22 молоді сім'ї на район) на спорудження садиб сучасного типу. На це з державного бюджету потрібно виділяти протягом чотирьох років по 1 мільярду гривень.

Якби такі кошти (1 млрд грн) дійсно виділялись, то при вищевказаній вартості будівництва щорічно можна було б забезпечувати житлом біля 3 тисяч молодих фахівців. Кількість у державному масштабі незначна, але розпочинати вирішення проблеми треба не гаючи часу. Нам уявляється, що незалежно від можливостей владних структур всіх рівнів щодо вишукування фінансових ресурсів для цієї мети, погашення кредитів забудовниками, варто було б діяти за такою приблизно схемою: кожен три роки добросовісної праці випускника держава погашає 30% суми кредиту. У такому разі після 9–10 років фахівець стане повноправним власником житла і осідлим гарним господарем на землі. Можливо, для дітей таких сімей варто було б встановити суттєві пільги за умови вступу до аграрних університетів, зокрема на технологічні спеціальності – агрономія, зоотехнія, механізація, ветмедичина та ін.

У згаданому наказі Міністра аграрної політики № 263 відповідним Департаментам відомства доручено розробити механізм надання довгострокового пільгового, на безповоротній основі, кредиту на купівлю сільськогосподарської техніки молодим спеціалістам, які виявили бажання організувати фермерське господарство. Питання надзвичайно важливе, оскільки, скажімо, трактор, агрегат для обробітку ґрунту типу „Європак”, сівалка, збиральна техніка – найперше і вкрай необхідне для господарювання на землі.

Варто було б звільнити, принаймні в поліському регіоні, агропідприємства, очолювані молодими фахівцями, від податків у перші 3 роки їхньої роботи. Вимагає змін і чинне законодавство. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України „Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням” № 992 прийнята ще в серпні 1996 року. У Законі „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (стаття 3) забороняється направлення молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів, професійних навчально-виховних закладів для роботи в зоні відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення без їх згоди. Не викликає ніяких сумнівів дія щодо перших двох зон. Що ж стосується третьої (гарантованого добровільного відселення), то з нашої точки зору, вона повинна бути викреслена з даного переліку. Адже в третій зоні лише в Житомирській області станом на 1.01.2005 р. проживає 191778 чол., у т.ч. 33420 дітей до 14 років. Виникає питання: якщо мешкають діти, то чому ж треба згода молодій дорослої людини (лікаря,

вчителя, аграрія), яка навчалась за державним замовленням, на працю в цих районах. Адже кадрове забезпечення постраждалих регіонів і так неприпустимо низьке.

Висновки

1. При нинішньому рівні кадрового забезпечення аграрних формувань, збереженні тенденцій до його погіршення, зокрема в регіонах, постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС, повноцінне і результативне реформування аграрного сектора держави, його сталий розвиток стає досить проблематичним, якщо взагалі здійсненим.
2. Система аграрної освіти при завершенні оптимізації її структури, постійному своєму удосконаленні, можливій державній підтримці (оснащення сучасною сільськогосподарською технікою, лабораторним обладнанням і т. ін.) і покращанні векторності навчального процесу щодо практичних навичок в змозі забезпечити професійну підготовку кадрів-аграріїв для села.
3. Навіть якщо це й суттєво відобразиться на дефіциті Державного бюджету, а шляхи, в т.ч. і непопулярні, його покриття повинні бути знайдені, на часі конче необхідна Національна програма закріплення фахівців-аграріїв (і не тільки) на селі з посиланням на реальні джерела фінансування з різних рівнів бюджетів, конкретних термінів і відповідальних за виконання тих чи інших заходів. Силові, адміністративні методи проблему не вирішать. Чим раніше держава і суспільство візьмуться за розв'язання цього надто важкого і обтяжливого питання, тим менше зусиль, коштів і часу буде витрачено.
4. З метою відродження сільських територій регіонів, які найбільш постраждали від аварії на ЧАЕС, повинна бути визначена першочерговість реалізації вищезгаданої програми в них, а також переглянуті деякі положення чинного законодавства, зокрема Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи”, в частині направлення фахівців у третю зону забруднення.

Література

1. Олійник В.М., Саєнко М.Г. Добір кадрів: актуальність, принципи // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 102–107.
2. Балановська Т.І. Вплив управлінського персоналу на ефективність сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК.–1999.– №3.– С. 64–67.
3. Малиновський А.С. “Відродження кадрового потенціалу в контексті аграрної освіти (регіон радіоактивного забруднення) // Економіка АПК.–2006.– № 11.– С.107–112.
4. Наказ Мінагрополітики № 263 від 15.06.2005.
5. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого

та погляд у майбутнє: наук.-популяр. нариси. В 3-х т. Т.2 Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – К.: ІАЕ, 2001. – С.421.

6. *Андрійчук В., Зубець М., Юрчишин В.* Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграр. наука, 2005. – 137 с.
7. Про створення регіональних структурних підрозділів Державного агроекологічного університету: наказ Міністерства аграрної політики України від 4 листопада 2005 року №606.
8. Першочергові заходи щодо подолання кризових явищ в агропромисловому комплексі України (пріоритетні напрямки) / Мінагрополітики України. – К., 2005. – 22 с.
9. Ціноутворення у будівництві: Зб. офіц. документів та роз'яснень / Мінбуд України. – К.:
10. Інпроект, 2006. – №2. – 288 с.
11. Ціноутворення у будівництві: Зб.офіц. документів та роз'яснень /Мінбуд України. –К.:
12. Ін. проект, 2006. – №5.